

SPIKE LEE HÁROM FILMJÉBEN IS FOGLALKOZOTT AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK HÁBORÚIVAL, HOGY MEGMUTASSA: A FEKETÉK ÉLETE IS ÁLLANDÓ HÁBORÚ.

A feketék az Egyesült Államok megalapításától kezdve harcoltak Amerika háborúiban, a fősodorbéli háborús filmekben mégis legfeljebb statisztákként vagy mellékkarakterekként jelentek meg (*A zöldsapkások*, 1968), illetve jelennek meg még kortárs, Oscar-díjas alkotásokban is (*Levelek Ivo Dzsimáról*, 2006; *Dunkirk*, 2017; *1917*, 2020). Készültek persze olyan háborús filmek, amelyek, ha csak néhány jelenet erejéig is, de utaltak valós helyzetükre, hátrányos megkülönböztetésükre (*Acélsíkság*, 1951; *A piszkos tizenkettő*, 1967; *Apo-*

kalipszis most, 1979; *A szakasz*, 1986), sőt valódi karakterrel ruházták fel őket (*Home of the Brave*, 1949; *Katonatörténet*, 1984; *Hamburger Hill*, 1987).

Spike Lee három filmjében (*Miracle at St. Anna*, 2008; *Chi-Raq*, 2015; *Az 5 bajtárs*, 2020) is kifejezetten a feketék történelmi és társadalmi státuszáról beszélt a háború motívumával össze-

„Nem a mi háborúnk”
(Spike Lee:
Miracle at St. Anna –
Omar Benson Miller,
Michael Ealy,
Laz Alonso)

függésben. Lee bevallottan szerette gyerekkorában a háborús filmeket, de arról csak édesapjától hallott, hogy feketék, így nagybátyjai is harcoltak a második világháború-

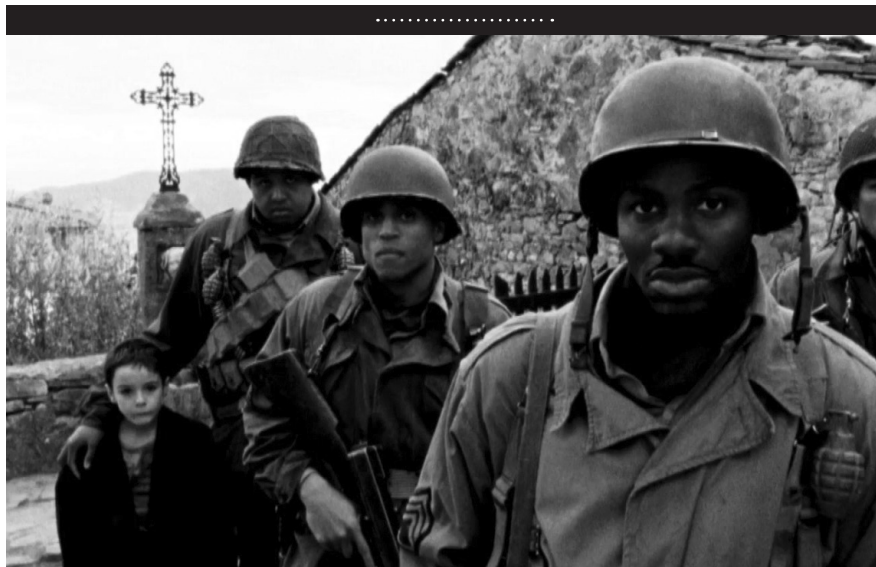
ban. Amikor tudatosult benne, hogy miért hatalmas probléma ez a különbség a fikciótól a valóság között, akkor döntötte el, hogy ha filmkészítő lesz, rendhagyó háborús filmet is fog rendezni. A *Miracle at St. Anna*, a *Chi-Raq* és *Az 5 bajtárs* is hangsúlyozzák, hogy míg a feketék az ellenség vagy egymás véréért ontják Amerikáért, illetve Amerikában, addig a hatalom kihasználja kiszolgáltatott helyzetüket, és emberszámba sem veszi őket.

FEKETE PARTIZÁNOK

A *Miracle at St. Anna* főhőse, Hector a nyolcvanas években meggyilkolja az idős Rodolfót, amiért az elárulta a nácioknak a partizánokat, így előidézte a Sant’Anna di Stazzema-i mészárlást (amelynek során a Waffen-SS és a fasiszta Fekete Gárda meggyilkolt 560 embert), valamint Hector fekete bajtársainak, Stamps, Bishop és Train halálát az itáliai felszabadító hadjárat alatt.

„Fekete amerikaiként megértem, milyen az, amikor valaki más akarja elmondani a történetedet” – így reagált James McBride, a 2003-as alapregény és a forgatókönyv írója a filmet ért vádakra, hogy az meghamisította az olasz partizánok történelmét, mivel a valóságban nem volt köztük áruló, a náci és a fasiszták pusztán az ellenálló lakosság megfélemlítése végett gyilkoltak meg ártatlan felnőtteket és gyerekeket. Persze a történet lényege maga az árulás, hiszen ahogy a megszálló náci ellen a szabadságukért küzdő olaszokat, úgy a szabadságézményért és a jogaikért harcoló feketéket is elárulták – utóbiakat nem csak Rodolfo, hanem maga Amerika is. A főszereplő csapat a Buffalo Soldiers-nek nevezett szegregált alakulatok egyike, amelyek már a 19. századi indiánháborúk óta léteztek (maguktól az őslakosoktól származik a katonák haj- és ruhaviseletét gúnyolódó elnevezés). A fekete alakulatok szegregációját Truman elnök számolta fel a második világháború után, 1948-ban, de ahogy az Abraham Lincoln-féle rabszolgafelszabadítást követően, úgy ezután sem szűnt meg a színesbőrűek hátrányos megkülönböztetése a hadseregben belül és kívül, ezt a vietnami háborúval foglalkozó *Az 5 bajtárs* is bizonyítja.

Spike Lee a diszkriminációt egyrészt a fehér tisztok és a főhősök kapcsolatában mutatja be. Parancsnokuk, Nokes

százados folyton kritizálja Hectorékat, gyanakszik rájuk, hogy a seregtől őket elszakító német támadás csak ürügy volt számukra a dezertáláshoz, és őket teszi felelőssé az egyik kulcsfontosságú német hadifogoly (aki szemtanúja volt a tömegmészárlásnak is) haláláért, holott őt is Rodolfo gyilkolta meg. Másrészt Stamps és Bishop vitáznak azon, hogy miért harcolnak ebben a háborúban, amikor a fehér Amerika kirekeszti, és nyilvánvalóan a halálba küldi őket. „Ez nem a mi háborúnk!” – győzködi Bishop az amerikai szabadságeszményben naivan hívő társát, és sajnos találó a nácik támadást megelőző, hangosbemondón, egy német nő által angolul felolvasott, buzdító üzenete, ami szembesíti az afro-amerikaiakat az Egyesült Államok társadalmában és hadseregében elfoglalt, alárendelt helyzetével. Persze a nácik csak azért hajlandók „leereszkedni” a feketékhez, hogy azok letegyék, netán feletteseik ellen fordítsák a fegyvereiket, ám ennek kapcsán felmerül a kérdés, hogy a tengelyhatalmak ellen, a szabadságért harcoló Amerika vajon miben különbözik ellenségeitől.

A választ a kérdésre az 1943-as louisianai jelenet adja meg, amelyben egy bárban a fehér csapos nem hajlandó kiszolgálni Hectorékat a bőrszínük miatt, miközben egy asztalnál németek

iszogatnak. A nácik és a fekete amerikai katonákkal szövetséges olasz civilek kapcsolatában is világossá válik, hogy nagyon hasonló alá-fölérendelt viszonyról van szó, mint a fehéreké és a feketéké a tengerentúlon, illetve az USA seregében. A rekonstruált Sant’Anna di Stazzema-i mészárlás nem csak önmagában borzalmas látvány, hanem borzasztó belegondolni a rasszista, a színesbőrű katonákra gyanakvó, őket aránytalanul nagy büntetésekkel fenyegető amerikai tisztek ismeretében, hogy akár a feketék is állhatnának a géppuskák golyózáporában. Mint a közelmúlt feszült amerikai társadalmi helyzetéből következő tragédiák (így például a Black Lives Matter-tüntetések kiváltó George Floyd-gyilkosság) is bizonyítják, a legkisebb ellenállás jele is elég ahhoz, hogy a hatalom képviselői meggyilkoljanak afro-amerikaiakat.

HÁBORÚ AMERIKÁBAN

A *Chi-Raq* nyitójelenete összekapcsolja a közelmúlt háborúit, így az iraki háborút a chicagói bandaháborúkkal, amelyek mindennaposak Chicago városnegyedében, a South Side-on. Egymás mellé kerülnek a város és a közel-keleti ország nagyon hasonló, csillagos zász-

„Rá kell ismerniük, ki az ő hősiük”

(Spike Lee:
Az 5 bajtárs
– Delroy Lindo)

lói, illetve a lesújtó statisztikák, amelyek szerint az iraki háborúban több mint 4400 amerikai halt meg 2003 és 2011 között, Chicagóban viszont több mint 7300 embert öltek meg 2001 és 2015 között, pedig az Egye-

sült Államokban elvileg béke van. Erre a párhuzamra utal a cím és az egyik kamaszlányt, Pattit véletlenül meggyilkoló bandavezér, Demetrius beceneve is: a „Chi-Raq” a „Chicago” és az „Iraq” összevonása.

Spike Lee műve Arisztophanész klasszikus komédiájának, a *Lüszisztraté* feldolgozása, de van valós történelmi alapja is: Leymah Gbowee vezetett egy hasonló nőmozgalmat, ami 2003-ban sikeresen véget vetett a libériai polgárháborúnak. Az alapműben Athén és Spárta konfliktusa, a peloponnészoszi háború, Lee-nél pedig a Demetrius által vezetett Spartans és Cyclops bandája, a Trojans utcai harcai motiválják a hősnőt – Arisztophanésznél *Lüszisztratét*, a *Chi-Raq*-ban Lysistratát, Demetrius barátnőjét –, hogy a béke érdekében az érintettek asszonyaival összefogva megvonja a szexuális együttlétet a férfaktól mindaddig, amíg a szembenálló felek békét nem kötnek.

A *Chi-Raq* egyrészt erősen szimbolikus-allegorikus alkotás, másrészt a

lehető legdirektebb módokon fogalmazza meg társadalomkritikáját. A Samuel L. Jackson által játszott rezonőr, Dolemedes a kamerába, a befogadó szemébe nézve kommentálja ironikusan Chicago „háborús övezetének” rögválóságát, ahogy az utcai harcokban megnyomorodott bandatagok is a „negyedik falat” áttörve mesélik el sérüléseik történetét. Patti temetésén Mike Corridan atya szenvedélyes beszédében világít rá, hogy a feketék kiszolgáltatottsága, a szegénység kriminalizálása és az amerikai fegyvermánia együtt okozták a lány és más ártatlanok halálát.

A mozgalom jelszaván túl („No Peace, No Pussy” / „Nincs béke, nincs puncsi”) az is szatirikus túlzás, hogy a *Chi-Raq*-ban összekapcsolódik a szex, az erőszak és a politikai-katonai hatalom. Egyrészt keserűen ironikus, hogy a Spartans és a Trojans tagjai csak azért hajlandóak beszünetelni a vérontást, mert már szexuálisan frusztráltak, és sérti a férfilibidójukat, hogy nem tudják uralni nőpartnereiket. Másrészt a *Chi-Raq* a politikai-katonai hatalmat perverznek mutatja be, amikor Lysistrata és a nők elfoglalnak egy fegyverraktárt, ahol a főhősnő úgy szereli le a King Kong becenevű idős tábornokot, hogy bájaival ráveszi, alsónadrágban lovagoljon meg egy ágyút szexuális felindultságában: íme, a hatalmasság, aki számára a fallikus gyilkolóeszköz libidót és vágykielégülést jelent. Az amerikai patológikus fegyvermániának ez a vulgáris szimbóluma megvilágítja az Egyesült Államok rendszerszintű problémáit, amelyekből a (nem csak) fekete áldozatokat szedő bandaháborúk és a rendőri túlkapások is következnek: bárki könnyen fegyverhez juthat, amellyel kielégítheti hatalomvágyát, ahogy azt a hadsereg tette és teszi nagyban, a háborúkban, Vietnamban és Irakban.

HOL VANNAK A FEKETE RAMBÓK?

„Mi is harcoltunk ezért az országért” – mondja Hector a *Miracle at St. Anna* nyitójelenetében, miközben *A legghoszabb napot* (1962) nézi, amelyben az amerikai nacionalizmus szimbóluma, John Wayne hőse vezet egy fehér alakulatot. Wayne rendezte *A zöldsapkások*-sokat, az egyetlen vietnami háborús filmet, amely a délkelet-ázsiai konfliktus alatt készült Hollywoodban. „Én mindaddig hiszek a fehér felsőbbrendűség-

ben, amíg a feketék nem tanulják meg, mi az a felelősség” – vallotta a színész-rendező egy 1971-es interjúban. Filmje afro-amerikai mellékszereplője, Doc is ennek a rasszista sztereotípiának felel meg: a fehér főhőst feltétel nélkül kiszolgálja, és a hazafias propagandát közvetíti, miszerint azért vannak Vietnamban, hogy felszabadítsák a kommunista Észak által fenyegetett Dél. A televíziós riportok például a My Lai-i mészárláson keresztül persze egészen más képet festettek az amerikai hadsereg délkelet-ázsiai szerepéről. Az *5 bajtárs*-ban is agresszorok az amerikaiak a vietnamiak értelmezésében, ami a feketék számára azért is fájdalmas tény, mert mint azt az észak-vietnami hadsereg propagandája is hangsúlyozza a nekik címzett rádióüzenetben, otthon, a hatvanas évek végi utcai tüntetések során a hatalom képviselői hasonlóan kegyetlenül bántak velük, mint a katonák a délkelet-ázsiai civilekkel.

Az *5 bajtárs* A zöldsapkások és más jobboldali filmek kritikáját fogalmazza meg, valamint a *Miracle at St. Anna*-ban előkerült kérdést teszi fel még erősebben: kik a feketék hősei. Otis, Paul, Melvin és Eddie visszatérnek Vietnamba, de nem azért, amiért a Reagan-korszak tipikus akciófilmjeinek, az *Útközben eltűnt* (1982) és a *Rambo 2.* (1985) fehér katonái, akik fogságba esett bajtársaikat igyekeznek kiszabadítani, illetve a vietnami háborút akarják szimbolikusan megnyerni. Spike Lee filmjében nincs már kit megmenteni, hiszen miután a veterán csapat felkutatta az északiak ellen harcoló lahuknak szánt, lezuhant CIA-s arany-szállítmányt, a vietkongok támadása közepette Paul eltévedt lövedéke lázadó vezérük, a „fekete Rambo”, Roham Norman halálát okozta. Így nemcsak az aranyat kell megtalálniuk, hanem a traumatikus múlttal is szembe kell nézniük, illetve rá kell ismerniük, hogy ki az ő hőjük, akire büszkék lehetnek.

A reagani, illetve trumpi „Tegyük újra nagyvá Amerikát” ideológia és a militarizmus hatása alá került, büntudattal küzdő Paul tragédiája a feketék kollektív traumája is. Szimbolikus, hogy ő lőtte le a feketék jogaiért harcoló, szabadságukat jelképező Normant, ezzel pedig tulajdonképpen megakasztotta lázadó akciójukat, hogy eltulajdonítsák az amerikai hírszerzés aranyát mint jó-
goss jussukat, amiért vérüket ontották a

csillagos zászlóért. Ezzel összefüggésben szinte Paul lelkiismeretéként szólal meg az egyik vietnami kereskedő, aki a folyón utazó csapatnak élő állatokat akar eladni. A fekete veterán először nyugodtan, majd egyre agresszívan próbálja elhajtani a férfit, aki ekkor kifakad, és azzal vádolja Pault, hogy ő (mint amerikai) gyilkolta meg a szüleit a háborúban. Ekkor eszmél rá a csapat, hogy a vietnamiak szemében nem csak a propaganda szerint, hanem valójában is ugyanolyan agresszorok, mint a fehérek, akik viszont számos esetben, főleg Martin Luther King Jr. halála után diszkrimináltak, és megfélemlítették a katonai táborokban a feketéket (például konföderációs zászlókat festettek a harckocsikra).

Bár látszólag Paul a csapat „fekete Rambója”, aki megpróbálja kivezetni a csapatot az aranyra pályázó, az amerikaiakat, így az afro-amerikaiakat szintén megvető fosztogatók által uralt dzsungelből, valójában Roham Norman az igazi hőjük, aki bár a csatatéren, de a film elején megidézték Muhammad Ali bokszoló módjára megtagadta, hogy tovább harcoljon azért az Amerikáért, ami még a vietnamiaknál is kevésbé tekinti embernek a feketéket. „Miért kérnek engem arra, hogy vegyek fel egyenruhát, és utazzak tízezer kilométert, távol az otthonomtól, hogy bombákat és golyózáport zúdítsak barnabőrűekre Vietnamban, míg az úgynevezett feketékkel Louisvilében úgy bántak, mint a kutyákkal, és megtagadják tőlük az alapvető emberi jogokat?” – nyilatkozta Ali a behívójának megérkezésekor 1967-ben. A *Miracle at St. Anna*, a *Chi-Raq* és *Az 5 bajtárs* is azt hangsúlyozza, hogy ha a feketék az őket kirekesztő vagy elnyomó fehérekért, illetve a fehérektől kapott fegyverekkel harcolnak, akkor nem a szabadságért vagy jogaikért, hanem önmaguk ellen harcolnak.

AZ 5 BAJTÁRS (Da 5 Blood) – amerikai, 2020. Rendezte: **Spike Lee**. Írta: **Kevin Wilmott**, **Danny Bilson** és **Paul De Meo**. Kép: **Newton Thomas Sigel**. Zene: **Terence Blanchard**. Szereplők: **Delroy Lindo** (Paul), **Clarke Peters** (Otis), **Isiah Whitlock Jr.** (Melvin), **Norm Lewis** (Eddie), **Jonathan Majors** (David), **Chadwick Boseman** (Norm), **Johnny Tri Nguyen** (Vinh), **Jean Reno** (Descroche). Gyártó: **Rahway Road Productions / 40 Acres & A Mule Filmworks**. Forgalmazó: **Netflix**. Feliratos. 154 perc.